

LAJOS ÁRPÁD (1911–1976) NÉPRAJZI ÉS HONISMERETI MUNKÁSSÁGA

Tóth Arnold

Tóth Arnold
(Fotó: Kiss Ágoston)

A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzos muzeológusa, a megye tudományos ismeretterjesztő munkájának meghatározó alakja, a népdal-éneklés, népi játékok és táncházak népszerűsítője, Lajos Árpád 1911. december 7-én született Párizsban. Édesapja, Lajos Tamás csíktapolcai

származású miskolci szücssegéd a „divatszücs” mesterség megtanulása végett dolgozott Franciaországban. Az első világháború szétszakította a családot: az apát internálták, édesanyja, Kocsis Erzsébet pedig vele és Ilona húgával együtt hazakerült Miskolcra. Öccse, Géza már itt született. 1920-ig, a családfő hazatéréséig az anya egyedül nevelte a gyermekeket. Elemi és középfokú tanulmányait Miskolcon végezte, 1930-ban érettségizett. Önéletrajzában így írt a református gimnáziumban töltött évekről: *„Kiváló magyar nyelv és irodalom szakos tanárom, Kosztolányi Zoltán a néprajz tanulmányozására buzdított. 16 éves koromtól gyűjtöttem is borsodi népszokás-anyagot és tanulmányoztam Rudabánya, Ormospuszta, Felsőnyárad bányász népének szociális életét.”*

Bölcsészkaron tanult tovább, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar-német szakos tanári oklevelet 1935-ben. Az egyetemi évek után friss diplomás munkanélküliként járta az országot, és próbált megélhetést találni. Alkalmi munkákból tartotta fenn magát, és eközben kezdte meg komolyabb néprajzi gyűjtőmunkáját. *„A vidék falvait, bányatelepeit jártam. Vándorútjaimon ébredt fel érdeklődésem a néprajz iránt. Kosztot, szállást a nép adott nekem.”* 1937-ben így került vincellérnek a barkóssági Domaházára. Ez a falu később meghatározó jelentőségűnek bizonyult Lajos Árpád pályafutásában: első tanulmányait a barkó népelnevezés magyarázatáról és a falu énekes gyermekjátékairól írta. Györfly István támogató biztatása és az Ethnographia hasábjain megjelent írásainak sikere

Lajos Árpád néprajzkutató (1911–1976)

egyaránt hozzájárult a néprajz iránti végleges elköteleződéséhez. 1936–1938 között két évig volt Györfly István gyakornoka, majd tanársegédje az egyetem néprajzi intézetében. Ez a pályakezdet mind szakmailag, mind emberileg egész életére kiható útravalót jelentett számára. Első könyve 1940-ben jelent meg *A magyar nép játéka* címmel, amelynek anyagát 1938–1939-ben gyűjtötte, az egész országot bejárva.

1938-ban állást kapott Miskolcon: az evangélikus tanítóképzőben lett magyar- és német nyelvszakos tanár, mellette cserkészvezető. Az 1940-es években diákjaival és a miskolci cserkészekkel rendszeresen járták a Bükk-vidéket, és terpmunkát, falusi ismeretterjesztést végeztek. A néprajzi gyűjtéssel és hagyományörzéssel foglalkozó regöcskerkészet egyik országosan ismert vezetője volt ezekben az években. 1949-ben, az államosítás után a Mikszáth Kálmán – ma Földes Ferenc – Gimnáziumba, a 2. sz. általános iskolába, majd újra a gimnáziumba került. 1951-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács népművelési osztályán lett művelődésügyi előadó. Innen helyezték a múzeumba 1952-ben, ahol egészen 1973-as nyugdíjazásáig dolgozott. 1969-ben egy

rövid ideig a múzeumigazgatói tisztséget is betöltötte.

Elsődleges kutatási területét a népi gyermekjátékok jelentették. Szemlélete megegyezett Kiss Áron és Györffy István felfogásával, akik a népi játékok továbbélését, megőrzését és iskolai újratanítását sürgették. Figyelme kiterjedt a játékokkal kapcsolatos jelenségek összességére, a dalamoktól a térformákon és a gesztusokon át az eszközökig. Külön érdeklődéssel dokumentálta a fiúk mozgásos, versengő sportjátékait. Fontos megállapításokat tett a fagolyóval és ütőfával játszott játékok (*mancozás, tekésés*) eredetére és típusaira vonatkozóan, melyek a Palócföld népi játékainak kutatását alapvetően meghatározták. Az 1957-ben megjelent *Borsodi játékok* című gyűjteményében hangsúlyozta, hogy a játékok közösségformáló értékeit a modern pedagógia sem nélkülözheti. Munkássága a gyűjtésen, rendszerezésen, közzétételén túl, a módszertani útmutatók készítésére is kiterjedt. Ennek hatása a témakör kutatásában máig meghatározó: műveinek nyomán számos további tanulmány és könyv látott napvilágot. Lajos Árpád elsősorban gyakorlati szakember volt. Kévs elméleti jellegű írása közül azonban máig

meghatározó fontosságú a *Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok rendszerezéséhez* (1968) című tanulmánya. Beosztását később a *Magyar Néprajzi Lexikon* szócikkeiben is alkalmazta, és felhasználja ezt a csoportosítást a *Magyar Néprajz* című összefoglaló kézikönyv vonatkozó fejezete is.

Bár zenei végzettséggel nem rendelkezett, kitűnő érzéke révén a népdal- és népzene kutatás terén is ért el szép eredményeket. A Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattárában kottákkal teleírt gyűjtőfüzetek, kéziratok tanúskodnak ez irányú munkásságának jelentőségéről. Szerette és művelte is a népdaléneklést: az 1955-ben megjelent *Borsodi népdalok* című könyve a nagyközönség részére, az igényes népdaléneklés terjesztése céljából készült. A lejegyzés és a közreadás mellett összehasonlító vizsgálatokat is végzett, hogy az egy-egy népcsoportra, tájegységre jellemző zenei sajátosságokat megtalálja. A matyó, barkó és palóc dallamszerkezet és a pentatónia táji jellegzetességeire vonatkozó megállapításait több kisebb közleményben publikálta.

Lajos Árpád már munkásságának kezdetén felfigyelt a fonó folklórisztikai és szociológiai

Kislányok játéka, Mezőkövesd (Lajos Árpád fotója, HOM FN 697)

jelentőségére. Ehhez kiváló terepet jelentett az észak-borsodi dombvidék és a Sajó-völgye, ahol az 1950-es, 1960-as években még működtek a fonóházak. Széles anyaggyűjtésen alapuló megyei monográfiája, a vaskos *Borsodi fonó* (1965) élete fő művének is tekinthető. Ez a könyve 1974-ben *Este a fonóban* címmel újra kiadásra került. A kötet egységes szerkezetbe foglalva mutatja be a fonóbeli munkát, a kapcsolódó népszokások és játékok körét, illetve kottával együtt közöl 250 borsodi népdalt és balladát. A kenderfeldolgozás eszközkészlete és a folklórjelenségek mellett foglalkozott a fonó nők társadalmi helyzetével, illetve a fonó és a hagyományozódás kérdéseivel. Nem véletlen, hogy a megye egykor legnagyobb nemzetközi folklórfesztiválja, az 1978 óta megrendezett *Borsodi Fonó* az ő könyvének a címét viseli napjainkban is.

Színes, sokoldalú egyéniségét és tanári tapasztalatait példaértékűen kamatoztatta a közművelődés területén. Nemcsak gyűjtőútjaival, de

előadói tevékenységével is bejárta az egész régiót. Szívesen és örömmel beszélt mindenkinek, nem volt számára érdektelen téma vagy alkalmatlan helyszín, közönség. Nagy tárgyi tudáson alapuló mondanivalóját saját élményeivel egészítette ki, mellette gyakran énekelt és táncolt is. Részt vett az önkéntes néprajzi-honismereti mozgalom beindításában és szakmai-emberi támogatásában. A folklór értékeinek továbbélése érdekében népdalköröket, pávaköröket szervezett. Vezéralakja volt a TIT néprajzi ismeretterjesztő tevékenységének. Számíthattak rá a népi együttesek, tanácsaival segítette az Avas Táncegyüttes munkáját. Élete utolsó éveiben aktívan érdeklődött a frissen formálódó táncházmozgalom iránt, az első miskolci táncházakban több előadást is tartott.

Lajos Árpád a néprajzosok azon nemzedékéhez tartozott, akiknek munkásságában a tárgyi néprajz és a folklór szerves egységet alkotott. Míg egyéni érdeklődése és publikációs tevékenysége révén inkább folklórtémákkal foglalkozott, addig

a Herman Ottó Múzeum munkatársaként folyamatosan végezte a tárgyak gyűjtését, leltározását, dokumentálását. Elsősorban a Sajó-völgy, a palóc vidék, a matyótság és a Bükk-alja területéről gyűjtött mintegy kétezer tárgyat. Etnográfiai tanulmányai is részben folklór vonatkozásúak. A népszokások tárgyairól, a népi hangszerekről szóló dolgozatai mellett kutatta a bükki szénégetők életmódját és a szuhafői kismesek társadalomnéprajzát is. A szépműves szücsökről írott közleményeit pedig alighanem édesapja mesterségének emléke ihlette.

A múzeum gyűjteményében közel kétezer negatív őrzi fotós munkásságának eredményeit. Éles szemű néprajzusként megörökítette a gyorsan változó népelet minden mozzanatát. Akár tárgykészítést, akár népszokást, akár erdei munkákat fotózott, mindig igyekezett az egész folyamatot rögzíteni. Képi világára és egész szemléletére jellemző, hogy még épületfotóin, tárgyfotóin is mindig megjelenik érdeklődésének legfőbb tárgya és egységbe foglalója: az ember.

Lajos Árpád sírja Dédestapolcsányban
(Forrás: www.szoborlap.hu)

Lajos Árpád munkásságának elsődleges közege a terepmunka volt. Idejének lehető legnagyobb részét helyszíni gyűjtéssel töltötte, gyakran szó szerint együtt élt, együtt dolgozott adatközlőivel. Soha nem idegen, kívülálló tudósként jelent meg a falvakban, hanem igyekezett közvetlen barátként, segítőkész, érdeklődő emberként közelíteni a közösség tagjaihoz. Az 1950-ben mesterségesen létrehozott Borsod-Abaúj-Zemplén megye egész területét bejárta, és természetesen voltak számára kiemelten fontos vidékek. Egyik fő gyűjtőterülete a Barkóság volt, emellett a Bükk északi előterében fekvő három község: Mályinka, Tardona és Dédestapolcsány tartozott legkedveltebb települései közé. A szakmai munka mellett emberi kapcsolatok is kötötték e tájhoz, végakarata szerint a dédestapolcsányi temetőben helyezték örök nyugalomra. A településen ma az általános iskola viseli a nevét.

1973-as nyugdíjba vonulása után is aktívan dolgozott, a múzeum külső munkatársaként folytatta kutató- és népművelő munkáját. 1976-ban tragikus közlekedési baleset áldozata lett: kerékpárján gázolták el egy forgalmas miskolci kereszteződésben, 65 éves korában.

A miskolci Herman Ottó Múzeum 2011-ben több rendezvénnyel: vándorkiállítással, emléktúrával, konferenciával emlékezett az akkor száz éve született Lajos Árpádra. A 2017-ben megrendezett Marjalaki Kiss Lajos emlékülésen pedig annak kapcsán hangzott el életrajzának bemutatása, hogy munkássága mintaszerűen példázza a tudományos kutatás, a közgyűjteményi tevékenység és a honismereti ismeretterjesztés tökéletes egységét.

Lajos Árpád munkássága – válogatott bibliográfia

Önálló és társszerzős kötetek

- 1940 *A magyar nép játéka*. Budapest, Franklin Társulat
- 1952 Lajos Árpád–Berecz István: *Hogyan gyűjtsük a népi sportjátékokat?* Budapest, Művelt Nép
- 1952 *Emberek a Bükk-fennsíkon*. Budapest
- 1955 *Borsodi népdalok*. Gyűjtötte Lajos Árpád. Miskolc
- 1957 *Borsodi játékok*. Gyűjtötte Lajos Árpád, a leányjátékokat táncra írta Schandl Vilmosné. Miskolc
- 1959 *Borsodi balladajátékok és táncok*. Szerk. Remenyik Jenő, gyűjt. Lajos Árpád. Miskolc
- 1965 *Borsodi fonó*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc

- 1974 *Este a fonóban. Borsodi népszokások*. Budapest
- 1979 *Nemesek és partiak Szuhafőn*. Miskolc

Tanulmányok

- 1937 A „barkó” népelnevezés magyarázatához. *Ethnographia* XLVIII. 422–424.
- 1937 Nótás gyermekjátékok Domaházán. *Ethnographia* XLVIII. 266–274.
- 1938 Fonóélet Domaházán. *Ethnographia* XLIX. 109–123, 409–411.
- 1956 Egy ismeretlen hangszer a félnomád pásztorkodás idejéből. A Mezőkövesden talált „lóbeles kürt.” *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* (1956. június) 37–39.
- 1957 Egy elterjedt dallamcsalád a barkóknál. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* I. 151–156.
- 1957 Egy népdaltípus a mezőkövesdi matyóknál. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* I. 146–150.
- 1958 Szépmíves szücsök Bükkábrányban. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* II. 101–124.
- 1960 A domaházi ivó. *Néprajzi Közlemények* 3–4. sz. 267–289.
- 1960 Egy archaikus dallamsajátosság Észak-Borsodban. *Ethnographia* LXXI. 580–598.
- 1964 A so-pentatónia jelentkezése a borsodi népzeneben. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* IV. (1962–1963) 87–102.
- 1966 Borsodi palóc dallamtípusok. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* VI. 265–282.
- 1966 Sajóvelezdi „fücfakürt.” *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 7. 46–49.
- 1968 Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok rendszerezéséhez. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* VII. 139–156.
- 1968 Régi társas gyermekjátékok Mezőkövesden. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 8. 55–62.
- 1971 A fonó folklorisztikai kutatásának problémái. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* IX. (1970) 341–348.
- 1972 Kapókövezés – „kapózás” Csobádon. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 10. 125–127.
- 1972 Mancsozás – tekézés. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XI. 404–422.
- 1976 Matyó mancszó botok. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 15. 108–116.